

MEMORIALISTICĂ

Ion Dumitrescu

Filele mele de calendar

Luni, 3 Ianuarie 1994.

**"Când îmi cântă psaltichia,
îmi sare din cap tichia"...**

Anton Pann

Toată dimineața de ieri și încă alte câteva mai înainte, mi le-am petrecut răsfoind cântările *Vecerniei, Utreniei, Liturghiei, Triodului, Pentecostarului, Anastasimatarului*. Mi-a venit mie așa, din adâncuri... Tropare, irmoase, condace, svetine, polilee, stihoavnă, voscresne, sedelne, laude mi se perindau pe dinainte, ca într-un film alb-negru de demult. *Fericit bărbatul, Doamne, strigat-am către Tine, Bogații au sărăcit, Nu pricep, Curată, Apărătoarei Doamnei, Cămara Ta, Mântuitorule, Lumină lină, Iubi-Te-voi, Doamne, Îngerul a strigat, Pune, Doamne, pază gurii mele...* Podobiile celor opt glasuri, mai ales, le știam pe dinafară...

Podobiile (asemănânde) sunt cântări model, n-aș zice șabloane, cu atât mai mult cu cât textele imnurilor care trebuie cântate nu sunt alcătuite întotdeauna pe măsura modelului. Lasă destulă libertate executantului să improvizeze noi cântări, după modelul stabilit.

Tot răsfoind, am dat peste câteva citate care mi-au plăcut întotdeauna, și pentru că nu vreau să le uit, le notez în frontispiciu, spre ținere de minte:

"Mult mai bine este să laudăm pe Dumnezeu cu vocea, ca cel mai frumos și mai neasemănat dar cu care Creatorul a împodobit pe om, decât să-l aducem laude prin instrumente, făcute de mâini omenești"...

"Cu întunecare pogoară în cele mai de jos ale pământului; cu laudă ridică pe strămoșul Adam din cămările iadului în desfătările raiului, cu glas triumfător cântă biruința"...

"Voiu ca cei ce vin în biserică spre a cânta, să nu întrebuițeze nici strigări necuviincioase, nici să silească firea spre răcnire, și nici să zică ceva din cele nepotrivite și neînșușite bisericii"...

Și, adâncul oftat al lui Macarie, care se aude până astăzi: "Dacă nu cânta cineva cântece cu amestecături de pestrefuri, nu era primit ca dascăl de biserică; iar de cânta cineva chiar melodii turcești, fără să știe ceva bisericăște, acela, dacă era grec, era primit și recomandat ca dascăl desăvârșit cu ifos turcesc de Țarigrad. Iar

românul, de-ar fi avut meșteșugul și iscusința lui Orfeu și glasul lui Cucuzel, îndată i se zicea că nu e bun de nimic, că cântă Vlahica și că nu are proforă de Tarigrad...

Ar merita să mă opresc în loc și, după 170 de ani, să oftez pe întrecute cu smeritul Ieromonah, care cu multă osârdie s-a opintit pentru românirea muzicii și pentru demnitatea muzicantului român...

Am continuat răsfoind teoriile muzicii psaltice. Nu știu cum, dar nu fără temel, am rămas cu ideea - iar după atâția ani îmi întăresc convingerea - că teoria muzicii psaltice, în special a modurilor cu ftoarele, cadențele și formulele melodice, pe care n-am răzbit-o niciodată, e tot ce poate fi mai încălțit pe pământ. Challey zice "Imbroglio des Modes", eu aș zice "Încâlțea modurilor".

Cântarea bisericească a creștinilor a pornit-o simplu, ca toate lucrurile de început, și apoi s-a complicat, s-a diversificat, s-a alambicat, că nici un Cucuzel nu i-a mai dat de cap. Păzește-ne, Doamne, de complicația grecească!

A fost nevoie, în decursul secolelor, de reforme și reformatori, care n-au făcut altceva decât să curețe terenul de încălțea bălăriiilor, care din etapă-n etapă se-ndesau perie, strangulând lujerii fragezi, cu vrejii didascalești. Sfântul Ion Damaschin a poruncit odinioară o orânduire a scrierii și a modurilor, a pecetluit un *Octoih* și s-a rugat lui Dumnezeu să rămâie neschimbat, dar n-a fost auzit. După 400 de ani, Cucuzel a intrat cu tâmul pe miriștea năpădită de neghină și a făcut o a doua ordine, ca după alți 700 de ani, Chrisant să vie cu ultima reformă, valabilă până astăzi. Dar n-am parcurs decât un secol și jumătate, iar sub-reformele pornite în același sens al simplificării s-au îndesit, spre a salva ce-a mai rămas dintr-un străvechi și splendid patrimoniu, care se topește sub ochii noștri.

În ce privește teoria, am început cu propediile, scurte sau mai lungi introduceri în teoria psaltică, prefațând un mănunchi de cântări. Între cele opt propedii - vorbesc despre manuscrisele românești omologate până astăzi - am poposit cu cititul la *Psaltichia românească* a lui Filothei sin Agăi Jipei, din care am aflat multe și interesante lucruri. Am aflat, bunăoară, că pe vremea lui Brâncoveanu limba românească se lupta încă din plin cu slavona, în biserică, și că a prezenta în românește chichițele gramaticii psaltice preluate în bună parte din grecește, nu era treabă ușoară. "Smeritul rob către Dumnezeu usârdnic rugătoriu", Filothei, întreprindea - fără îndoială - un act temerar, dar, cu "în a grumazului clătire pe scurt cu bună viersuire lovind glasul" și multe altele așșderea, mă-ndoiesc de eficiența aportului didactic.

Pe de altă parte, păstrarea sistemei cucuzeliene nescuturată încă de pedeapsa manelelor și taxâmurilor turcești, cu 30 de semne ipostratice, tromicoane, thematrisme, paracelsme, lighisme, horevme, cu 20 de ftoarele și împărțirile sofisticate ale tonurilor, nu cred să fi adăugat ceva expresivității melodice.

Cerul a prins să se limpezească la începutul secolului următor. Și Macarie, în *Theoretikon*, și Anton Pann, în *Bazul teoretic*, s-au luptat însă cu limba. "Suirea și pogorârea este și deasă și alergătoare. Deasă să zicem când rândul iaste alcătuit de glasuri care se răspund unul după altul, iar alergătoare când rândul iaste alcătuit de glasuri care se răspund numai ceale de jos și ceale de sus, iar glasurile de mijloc tac"...

- "Iertat să-mi fie... Dumneavoastră înțelegeți?"...

"Cântofacerile" lui Anton Pann de asemenea mă fac să zâmbesc cu îngăduință pentru apoftegmele Iscusitului frământător de limbă.

Mai departe, în secolul de față, *Principiile de muzică bisericească orientală* de Ion Popescu-Pasărea, *Gramatica muzicii psaltice*, cu notație paralelă, de Grigore Costea, Ion Croitoru și Nicolae Lungu, *Notația și ehurile muzicii bizantine* - adică psaltice - de Grigore Panțăru accentuează tendința de simplificare și de apropiere de muzica occidentală.

Pe I.D.Petrescu l-am notat ca un caz aparte, pe-o altă filă.

Gramatica lui Costea, Lungu și Croitoru "se integrează în opera de uniformizare a întregului cult ortodox român, pornită din inițiativa și sub directa supraveghere a Sfântului Sinod", iar *Principiile* lui Ion Popescu-Pasărea mi-a fost manualul pe care am învățat psaltichia. E o cărțuie muncită, ruptă, tărfălogită, cu filele adnotate, lipite-ndoite. La pagina 69, jos, în colț, lângă un exercițiu de paralaghie, am notat scurt: "aici stop", nota 3"... și mi-aduc aminte:

Eram în clasa-ntâia. Primul trimestru pe sfârșite, simțeam vacanța de Crăciun, libertatea, satul, casa părintească, somnul, caltaboșii, săniuța... Între obiectele de studiu, *Psaltichia* era regină. O predă Părintele Mardale. Diacon la Episcopie, mare meșter la pavugade, era pe deasupra și violonist. Din arcuș, și noi după el, parcurgeam toate stihoavnele, troparele, condacele și celelalte multe câte trebuiau învățate.

Muzica psaltică se începe cu paralaghia - "paralaghia alergătoare", cum îi zice Macarie -, adică citirea semnelor fără intonație, numai cu numirile respective. Ucenicul exersează intervalele, ornamentele, timporalele, bătând "taktul" cu mâna, "hironomizând". În dimineața aceea nefastă, m-am poticnit și în paralaghie și în hironomie. Era un exercițiu cu gorgon și aplî. Gorgonul face ca nota pe care se scrie să se cânte în ridicarea mâinii, iar aplî adaugă notei, după caz, o bătaie sau mai multe.

Cu cât începusem să iubesc portativul și bobیțele mărgelate pe linii și spații - cu ce amor îl munceam pe Klenk -, chiar dacă mă împăcasem până la urmă cu semnele combinate și sprijinite - glasnice și neglasnice -, cu timporalele, oricât le-am învățat și la ce performanțe ajunseseam, pe atât mi-au rămas de antipatice ftoralele, agemurile, hisarurile, nisaburii, muștarii și mai ales nesuferita harababură a scărilor, cu împărțirea tonurilor, cromatisme, enarmonisme, cu mărturiile, cadențele și formulele melodice combinate cu taktele, în fiecare eh altfel.

Le știam odată, le-am uitat apoi. Nu pricep, însă, câți le mai știu astăzi - în nici un caz cântăreții de strană, și nici preoții. Ce antifonie realizează doi nepricepuți, mai ales de când a fost stârpită orice sămânță de învățământ psaltic general?... Cum mai sunt, oare, respectate canoanele, rânduielile, tipicul, unde mai e tradiția bizantină - psaltică a slujbelor ortodoxe?...

Pentru poticneala în gorgon și aplî am primit nota 3. Inauguram foaia matricolă, pe care am plimbat-o pe sub ochii holbați ai lui taică-meu, ai maică-mii, ai lui nea Mitu, ai lui Popa lancu... Am stat chiuilit în casă; taică-meu nu-mi vorbea, maică-mea ofta, în biserică mă țineam ghemuit după strană, aveam impresia că până și Niculae

Trepăduș se ulta chiorăș la mine. În schimb mă răzbunam pe vioară, cu gând de revanșă. O-ndrăgeam din ce în ce mai mult. Niciodată nu mă gândisem să am de-a face cu gorgoanele. Cu vioara era o altă poveste:

Înainte de a ajunge la Râmnic, am cărat cinci ani ghiozdanul la școala din sat. Terminasem demult cu etapa cârlionților de fetiță. Tuns chilug, nările-n vânt, urechile fâlfâind, ochii sticlind ca de piscică, întrebam Destinul: - "Ce-ai de gând cu mine?"

Ne dăruise nea Mitu vioara lui din Școala Normală, o diablă scorojită, cuie de pripas, corzi înnădite, arcuș pansat - dar ce jucărie fermecată! O disputam cu Ghiță, frate-meu:

"- Gata! Acum e rândul meu!"

"- Așteaptă!"

"- Las' c-așa o să-ți fac și eu!"

De-abia instalat în Seminar, am dat fuga cu Berbescu la Arsenie și-am cumpărat o vioară nouă-nouță, lustruită, sulemenită, în cutie plușată, cu arcuș, cu sacăz, cu rezerve de corzi. Mi-a dăruit-o maică-mea, din strânsurile ei. Dacă-ar fi știut taică-meu!...

Arsenie ținea librăria și papetăria Râmnicului, iar Berbescu era unul dintre violoniștii Seminarului - cel mai născocorat dintre toți. Mai erau Stancu și Zidăroiu, un talent formidabil, după gura mea căscată. Nu învățase cu nimeni, nu învăța pe nimeni, cânta de unul singur, avea o ușurință la arcuș, o memorie, un repertoriu... *Ce pizzicate, ce staccate, ce duble...* Le-aș fi vrut și eu... Ce se-a ales apoi de bietul Zidăroiu... O preoteasă puioasă, o casă de copii, zaiabărul, pântecele, într-un sat de lângă Zăvideni...

Cu Berbescu am început metoda lui Klenk. El era într-a șaptea, învăța cu madam Florentin, soția doctorului, fostă elevă a lui Sevcik, la Praga - cânta onorabil după câte mi-amintesc. Meticulos, pretențios, Berbescu mă luase-n primire cu dragoste, fiindcă i se părea că am talent. Mă fermecau portativul, notele, șirurile de optimi, șaisprezecimile, știam gamele, o pornisem eroic. De-abia așteptam o bucățică de recreație, o fereastră-n program, o duminică, o sărbătoare - dădeam fuga la vioară.

Intrase demult în tradiția școlii o emulație între seminariști, unii cu latina, alții cu greaca, alții cu muzica. Și să nu vă mirați: alții cu fotbalul; când se-ncrâncenau Buciu și Cernăianu, băgau goluri după goluri. Echipa Liceului rămânea departe cu scorul... De altfel, fusese aleși bob numărat la admitere. Am mai spus-o: 25 admiși din 500 de candidați, oltenași viori, adunați din satele de sub munte și până jos, la Dunăre. Internatul, disciplina, pedagogii, spiritualii, profesorii, directorul - luminatul Părinte Grigore... Apoi avântul patriotic, România Mare, mândria, ambițiile, speranțele...

Psaltichia nu era dexteritate și nici Părintele Mardale un fitecine. Teorie mai puțină, practică din belșug. Teoria, ca pofta, care vine mâncând, o-nvățam cântând - *Vecernierul, Catavasierul*, să zicem, pe pupitru -, o începeam cu Lecca D.Ion, în banca-ntâia, pe rândul din dreapta; un băiețel firav, de prin părțile Mehedinților, cap mare, păr țepos, ochi speriați, inteligenți și memorie strălucitoare, nu știu cum făcea, că se juca de-a pavugadele. Cu un firicel de voce, sălta ca iedul din mărturie-n mărturie, printre hamilii, psifistoane, oligoane, iporoii. Cu vioara într-o mână și arcușul într-alta - erau ale mele, arcușul l-a rupt odată în capul lui Chilim -, Popa Mardale

urmărea și porunca, din când în când, schimburile. Trebuia să fii cu ochii-n patru și să preiei din zbor șirul. Cine se poticnea, o pătea. Nu era numai nota, erau complexele, rușinea, eșecul competiției. În primele clase, sancțiunile se complicau cu genunchii, mătăniile, sufrageria; în picioare, la colțul rușinii, osânditul aștepta să se termine masa, ca să aibă și el drept la farfurie.

.....

Au trecut apoi ani peste ani și cu pavugadele nu m-am mai întâlnit. Le simțeam, le trăiam, m-apucau din când în când nostalgiile, le-auzeam șoptind din adâncuri, în surdină.

.....

.....

Timpul a operat o sinteză, în oazele căreia am zăbovit, reconfortându-mă. La capătul itinerariului, bătrânul muzicant, ca bătrânul marinar, ridică pălăria și din depărtare salută țarmul pe lângă care a navigat. E prea târziu pentru o escală. Îi e dor de o paralaghie, ar vrea să tropărească, să trăgăneze o cantilenă lungă, papadică, să asculte un *Axion* cântat de Anton Pann...

.....

.....

La melofaceri a renunțat; se pregătește de-o plânso-cuvântare despre trista soartă a psaltichiei române, la sfârșitul celui de al douăzecilea veac...